

Iš meilės tiesai
Nr. 1A

Kas yra
tiesa?

Militia Immaculatae

Turinys

Ižanga	3
Tiesos sąvoka	7
I. Klasikinis tiesos apibrėžimas	9
II. Tiesos ir intelekto ryšys	13
III. Tiesos rūšys pagal šventąjį Tomą Akvinietį	16
IV. Klasikinio tiesos apibrėžimo ryšys su realistine filosofija	21
V. Neklasikiniai tiesos apibrėžimai	24
VI. Neklasikinių tiesos apibrėžimų vertinimas	29
Tiesos savybės	32
I. Tiesa ar tiesos?	34
II. Reliatyvizmo spąstai	36
III. Komprehensyvumas ar aprehensyvumas?	39
Tiesos svarba	41
I. Tiesa santykyje su būtimi	42
II. Tiesa santykyje su Dievu	43
Pabaiga	44

Serija: Iš meilės tiesai
Nr. 1A

Kas yra
tiesa?

Militia Immaculatae
2026

Lithuanian edition copyright © 2026 by
Fundacija **Militia Immaculatae**

Versta iš: Z miłości do prawdy Nr 1A: Czym jest prawda?

Teksto autorius: kun. dr. Piotr Dzierżak

Iš lenkų k. vertė: kun. Gytis Karčiauskas

Leidinių galima įsigyti šiuo adresu:

Nekaltosios Riterija Lietuvoje

Birutės g. 1, LT-45320, Kaunas

el. p. leidyba@fsspx.lt

ISBN 978-83-66317-99-4

I leidimas

Visos teisės saugomos

Visiems žmonėms yra įgimtas pažinimo troškimas.

Aristotelis, *Metafizika I*, 1

Įžanga

Kas yra tiesa? — klausimas, kurį Kristaus teismo metu uždavė romėnų prokuratorius Poncijus Pilotas, žmogui visuomet buvo **esminis klausimas**, nesvarbu, ar klausiantysis buvo tikintis katalikas, ar ateistas, ar filosofas, ar paprastas žmogus, ar karalius, ar vergas.

Šis klausimas išlieka esminis ir šiandien — reikia pabrėžti, kad jis **dar niekada nebuvo toks aktualus kaip šiandien**, kai didelė dalis žmonijos patiria savotišką „smegenų plovimą“, dėl kurio tiesos, ne taip seniai visiems buvusios akivaizdžios, šiandien nuolat kvestionuojamos. O juk apmąstymas atskirų teiginių — tiek praktinių klausimų, su kuriais susiduriame kiekvieną dieną, nustatančių protingo gyvenimo pagrindus¹, tiek ir abstrakčių tiesų, ant kurių remiasi visa tikrovė — nuosekliai veda prie klausimo apie **pačios tiesos prigimtį**.

Kad atsakytume į taip iškeltą klausimą, būtinai turime pažvelgti į filosofijos pasiekimus, nes būtent filosofijai priklauso rasti išsamius ir tikslius atsakymus į klausimus, kurie žmogų jaudina pačiu pamatiniu, elementariausiu lygmeniu.

Priešingai, nei atrodo, tai visiškai nereiškia, kad vidutinis, t. y. visiškai su filosofija nesusipažinęs žmogus, intuityviai nesupranta, kas yra tiesa. Jei taip būtų, **žmonės nesijaudintų žinodami, kad jiems meluojama**. Tačiau niekam nepatinka, kai jam sakoma netiesa. Taigi tiesa turi būti kažkas labai skirtingo nuo netiesos: kažkas, kas skiriasi nuo klaidos ir melo; kažkas, ką verta žinoti. **Tiesa turi savo vertę**.

¹ Turime omenyje tiesas, sakančias, pavyzdžiui, kad reikia išeiti į lauką pro duris, o ne pro langą, arba kad negalima vairuoti automobilio „prieš srovę“.

Tačiau kalbame ne tik apie tarpasmeninius ryšius. Sveikas protas – kuriuo kaip žmonės mes visi esame apdovanoti (išskyrus bepročius, bet ir tai ne visai tiesa) ir kurio dėka galime tiesiog išgyventi – kasdien primena mums būtinybę sąmoningai prisitaikyti prie mus supančios tikrovės: suvokti daiktuose ir įvykiuose glūdintį turinį. Būtent šis sunkiai pažįstamas turinys, ši prasmė yra ne kas kita, kaip tiesa.

Be to, visi patiriame, kad šis procesas vyksta ne grynai automatiškai, instinktyviai, kaip pas neprotaujančius gyvūnus, bet – bent iš dalies – sąmoningai ir refleksyviai. Be to, nors ir gebame pažinti tiesą, tai nepriverčia mūsų pagal ją elgtis. Iš tikrųjų mūsų nevaržo instinktai, kaip gyvūnų. Galime nepaisyti pažintos tiesos, nors tai paprastai baigiasi pražūtingai: juk jei per kelią einantis pėstysis nepažins tiesos apie atvažiuojantį sunkvežimį ir neprisitaikys prie situacijos kelyje, jo gyvenimas gali smarkiai sutrumpėti...

Beje, verta pastebėti, kad **gyvenimo praktikos dėka visi sveiko proto žmonės yra realistai**, t. y. jie įsitikinę, kad tiesa pirmiausia yra tai, kas egzistuoja už stebėtojo ribų, yra kažkas nepriklausomo, išorinio; kad ji objektyvi; ir kad reikia ją pažinti, o po to į ją atsižvelgti atliekant veiksmus. Tai taikytina ir filosofams idealistams. Jie irgi **privalo būti realistai** savo kasdieniame gyvenime, o jų išpažįstamas idealizmas lieka tik **proto nukrypimu**.

Iš to aiškiai išplaukia, kad **sveiko proto lygmenyje tiesos klausimas vidutiniam žmogui nesukelia didelių problemų**. Tačiau labai klystume, jei manytume, kad tokio paviršutiniško mūsų temos išmanymo visiškai pakanka. Kad įveiktume tas klaidas, **turime pažinti tiesos klausimą daug giliau ir tiksliau**, nei tai užtikrina mums sveikas protas. Todėl turime kreiptis pagalbos į filosofiją.

Tačiau apie kokią filosofiją kalbame? Juk šis terminas vartojamas nusakyti pačioms įvairiausioms, viena kitai prieštaraujančioms kryptims ir srovėms, tarp jų – o, siaube – ir toms, kurios visiškai nesirūpina sveiku protu ir iš jo išplaukiančiais principais. O juk **tikroji filosofija, tikroji „meilė išminčiai“ turi kažkaip remtis tuo, kas yra gyvenimo išmintis** ir gyvenimo praktika kiekvienam iš mūsų. Tikrasis apmąstymas, t. y. toks, kuris yra atviras tiesai, reiškia duomenų, kuriuos mums siūlo sveikas protas, išvystymą, juos paaiš-

kinant ir patikslinant. Ši filosofija, vadinama realistine, egzistuoja nuo antikos laiku, o jos „tėvu“ didele dalimi yra Aristotelis. Savo apogėjų ji pasiekė viduramžiais šventojo Tomo Akviniečio pastangomis, o vėliau ją labai išaukštino Katalikų Bažnyčia, kuri nuolat rėmėsi Akviniečio filosofija².

Kita vertus, turime prisiminti, kad realistinė, aristotelinė-tomistinė filosofija, nors ir atsiliepianti į žmogaus prigimtyje įrašytą tiesos troškimą, taip pat tiksliausia prasme atitinkanti pačią filosofijos, kaip išminties meilės, sampratą ir, galiausiai, turinti galingą apologetinį potencialą, vis dėlto šiuolaikiniame pasaulyje nėra labai populiarūs ir netgi yra beveik užmiršti.

Kodėl? Bent jau todėl, kad – priešingai nei atrodo – **ji yra pati sunkiausia, nes verčia filosofą nuolat atsižvelgti į tikrovę**, nuolat susidurti su egzistuojančiais daiktais ir įvykiais. O tai ne visada lengva ir retai kada patogu.

Dėl gimtosios nuodėmės patiriame savyje keturis žaizdas, iš kurių dvi ypač įtakoja protinę refleksiją. Tai intelekto žaizda, dėl kurios tiesos pažinimas tampa sunkus ir kartais kupinas klaidų, bei valios žaizda, verčianti mus piktnaudžiauti tiesa savo naudai. Tad nesistebėkime, kad šiuolaikiniai mąstytojai – ar, platesne prasme, su filosofija susipažinę žmonės – tarnauja visai ne tiesai, o būtent jos neigimui, pateikdami argumentus, liudijančius prieš žmogiškojo pažinimo tikrumą. Ir visa tai tam, kad galiausiai visi patikėtume, jog „iš tiesų nėra jokios tiesos, ir tai yra pati svarbiausia tiesa!“

Šio darbo tikslas yra grynai apologetinis, nors iš esmės apsiri-bojame teiginiu, kad **žmogui grynai natūraliu lygmeniu prieinamas pažinimas**. To iš esmės pakanka, nes „malonė remiasi prigimtimi“ – todėl tiesos klausimo ir jos pažinimo galimybės žmogaus prigimties lygmeniu supratimas yra itin svarbus, norint apsiginti nuo puolimo,

² Plg. Leonas XIII, enciklika *Aeterni Patris. Apie krikščioniškąją filosofiją*.

nukreipto ne tik į žmogiškosios kultūros ir civilizacijos racionalumo pagrindus, bet ir į Bažnyčią bei jos skelbiamą tiesą.

Ši knygelė priklauso apologetinių leidinių serijai *Iš meilės tiesai* ir turėtų būti laikoma visumos dalimi, todėl joje nenagrinėjame tokių klausimų kaip Dievo buvimo įrodymai, dieviškasis apreiškimas ir t. t., nes šios temos aptariamose kitose šios serijos dalyse.

kun. Piotr Dzierżak
*Jozefovas, 2022 rugpjūčio 20 d.,
Bažnyčios mokytojo šv. Bernardo Klerviečio šventėje*

Filosofija yra pagrįstai vadinama mokslu apie tiesą.

Aristotelis, *Metafizika* II, 2

Tiesos sąvoka

Kalboje dažnai vartojamas žodis „tiesa“ – kaip ir daugelis kitų svarbių sąvokų, nuolat lydinčių mus gyvenime – jam priskiriamos reikšmės lygmeniu nėra kažkas paprasto ir vienareikšmiško. Kad tuo įsitikintumėte, pakanka atsiversti kokį nors žodyną, pvz., sinonimų¹. Jame rasime žodžius, sugrupuotus pagal tam tikrus tarpusavyje susijusius, esminius reikšminius kontekstus.

Svarbiausi iš jų yra šie:

- tiesa kaip atitikimas tam, kas patiriama, aplinkai, faktams;
- tiesa kaip kažkas žinomo, akivaizdaus, įsirežusio į atmintį, tam tikras įsimintas turinys²;
- tiesa kaip tam tikras principas, taisyklė, dogma, nusistovėjusi tvarka, standartas³;

¹ Plg. *Słownik synonimów PWN*, red. Z. Kurzowa, Z. Kubiszyn-Mędrala, M. Skarżyński, J. Winiarska, Warszawa 2020.

² Šį reikšminį kontekstą nurodo senovės graikams žinoma tiesos sąvoka, išreikšta žodžiu *aletheia*, pažodžiui reiškiančiu „užmaršties panaikinimą“. Plg. A. Maryniarczyk, *Racjonalność i celowość świata osób i rzeczy*, Lublin 2007, s. 72 (Zeszyty z Metafizyki, 4).

³ Senovės egiptiečių žodžio „tiesa“ etimologija yra šioje reikšmės srityje, plg. ten pat.

- tiesa patikimumo, ištikimybės ir pastovumo kontekste⁴.

Iš šios apžvalgos kyla pirmoji įdomi ir svarbi mintis. Atkreipkime dėmesį, kad visiems išvardytiems kontekstams būdinga bendra gija, kaip matyti, neatsiejama nuo tiesos supratimo mūsų kalboje. Šis bendras elementas yra **atitikimo** idėja – arba su tikrove, arba su žmogaus mąstymu, arba su kokiu nors nusistovėjusiu principu (egzistavimo ar veikimo), arba, galiausiai, tai daikto atitikimas pačiam sau (išreiškiamas ištikimybe ir pastovumu).

Ši atitikimo (adekvatumo) idėja čia kyla neatsitiktinai. Netrukus įsitikinsime, kad ji sudaro realistinėje filosofijoje sukurto tiesos apibrėžimo esmę ir kartu yra suderinama su sveiku protu.

⁴ Etimologija iš čia kildina hebrajų kalbos žodį אמת (emet), reiškiantį „tiesą“, pgl. ten pat.

Bendras tiesos sampratos elementas yra atitikimo idėja:

- arba su realybe,
- arba su žmogaus mintimis,
- arba su tam tikru nusistovėjusiu principu,
- arba, galiausiai, kalbama apie dalyko atitikimą jam pačiam.

I. Klasikinis tiesos apibrėžimas

Dėl klasikinio (vad. korespondencinio) tiesos apibrėžimo esame dėkingi pirmiausia **Aristoteliui**⁵, kuris, remdamasis apmąstymais apie neprieštaravimo principą, apibrėžė, kad **protas turi tiesą tada, kai teigia egzistavimą to, kas yra, ir neegzistavimą to, ko nėra**⁶.

Taigi:

[...] būti tiesoje – tai atskirtuosius laikyti atskirtaisiais ir sujungtuosius sujungtaisiais; o būti klaidoje – tai manyti kitaip, nei kad dalykai yra⁷.

Tokiu būdu Aristotelis pabrėžia, kad **tiesa yra kažkas objektyvaus, t. y. nepriklausomo nuo ją pažįstančio asmens (subjekto):**

Juk ne todėl, kad mes manome, jog tu esi baltas, tu iš tikrųjų toks esi, bet atvirkščiai, kadangi tu esi baltas, mes, tai teigdami, sakome tiesą⁸.

Šiuose teiginiuose jau slypi realistinei filosofijai būdingas tiesos supratimas. Čia akivaizdūs du sudėtiniai elementai: pirma, kalbama apie tam tikrą proto ir dalyko atitikimą; antra, protas turi prisitaikyti

⁵ Gyveno 384–322 m. prieš Kristų. Žymiausias senovės Graikijos filosofas, peripatetikų mokyklos įkūrėjas. Fundamentalių veikalų logikos (logikos ir retorikos principai), etikos (dorybių teorija) ir gamtos mokslų (zoologija ir botanika), o svarbiausia — metafizikos klausimais autorius. Jam esame dėkingi už realistinės metafizikos programą ir pagrindines metafizikos sąvokas (tokias kaip akto ir galimybės, substancijos, būties analogijos, priešastingumo), kurias toliau naudojo ir plėtojo šv. Tomas Akvinietis. Plg. *Słownik-przewodnik filozoficzny. Osoby – problemy – terminy*, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2012.

⁶ Aristotelis, *Metafizika*, t. IV, 3, vert. K. Leśniak.

⁷ Ten pat, t. IX, 10.

⁸ Ten pat.

⇒ Tiesa yra kažkas objektyvaus, t. y. nepriklausomo nuo ją pažįstančio subjekto.

⇒ Tai protas turi prisiderinti prie dalykų, o ne atvirksčiai.

Protas turi tiesą tada, kai teigia egzistavimą to, kas yra, ir neegzistavimą to, ko nėra.

prie dalyko, o ne atvirksčiai. Taigi protas lyg perskaito tam tikrą daiktą ir galiausiai tampa pajėgus išsakyti tiesą apie jį.

Tikslią klasikinio, korespondencinio tiesos apibrėžimo formuluotę brandžiu pavidalu randame pas **šv. Tomą Akvinieti**⁹:

veritas est adaequatio intellectus et rei, secundum quod intellectus dicit esse, quod est, et non esse, quod non est — tiesa yra intelekto ir dalyko atitikimas, kai intelektas teigia, kad yra tai, kas yra, ir nėra to, ko nėra¹⁰.

Šiam atitikimui išreikšti šv. Tomas naudojo daug **sinonimų**¹¹:

⁹ Gyveno apie 1225–1274 m., vienas žymiausių visų laikų teologų ir filosofų. Filosofijos srityje jis išgarsėjo visų pirma kaip genialus metafizikas. Jis sugebėjo išplėtoti Aristotelio sąvokas, suderindamas jas su krikščionybe (todėl kartais sakoma, kad jis „pakrikštijo Aristotelį“). Jo filosofijai būdingas nuoseklus ir gilus realizmas, paremtas ištikimybe stebimai ir patiriamai tikrovei, taip pat nepaprastas aiškinimo tikslumas ir aiškumas. Plg. *Słownik – przewodnik filozoficzny...* Jo mokymas (tiek filosofijos, tiek teologijos) ilgainiui tapo oficialiu ir visuotiniu katalikų doktrinos išaiškinimu, plg. Pijaus XII encikliką *Studiorum ducem*.

¹⁰ Św. Tomasz z Akwinu, *Summa contra Gentiles*, I, c. 59.

¹¹ P. Jaroszyński, *Spór o źródła prawdy: intelekt czy byt? Aprioryzm czy apo-*

- *convenientio* (atitikimas),
- *assimilatio* (panašumas),
- *commensuratio* (sulyginimas),
- *concordantia* (suderinimas),
- *confirmatio* (patvirtinimas).

Kitoje vietoje Tomas rašo:

Pirmasis esybės palyginimas su intelektu rodo, kad esybė atitinka intelektą – būtent šis atitikimas vadinamas intelekto ir dalyko sulyginimu, o tai formaliai atitinka tiesos prigimtį. **Taigi tai, ką tiesa prideda prie esybės, yra dalyko ir intelekto suderinimas, t. y. sulyginimas**, o nuo šio priderinimo priklauso dalykų pažinimas¹².

Šis tekstas gali sukelti tokius klausimus: kaip turime suprasti šį atitikimą (adekvatumą)? Ar čia nesusiduriame su tam tikrais sunkumais? Ar gali būti visiškas atitikimas tarp, pavyzdžiui, materialiai egzistuojančio namo ir mūsų dvasinio proto?

Tai paaiškina pats šv. Tomas, toliau rašydamas:

nes intelekto tiesai nebūtina, kad pats pažinimas būtų sutapintintas su dalyku, nes dalykas kartais yra materialus, o pažinimas — nematerialus, bet tai, ką intelektas pažindamas teigia ir pažįsta, turi prilygti dalykui, t. y. kad jis yra toks pats tikrovėje, kaip kad sprendžia intelektas¹³.

Kol kas apsisostome ties šiuo paaiškinimu, o apie tai, kaip vyksta žmogaus pažinimas, dėl šio klausimo sudėtingumo ir apimties, išsamiau bus rašoma kitame leidinyje.

Čia tik pažymėsime, kad teiginiai apie tai, kas yra ir ko nėra, intelekto formuluojami kaip **predikatiniai sprendimai**, t. y. sakiniai,

sterioryzm, [w:] *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień i P. Gondek, Lublin 2011, s. 267 (Zadania Współczesnej Metafizyki, 13).

¹² Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o prawdzie* [Quaestiones disputatae de veritate], t. 1, Kęty 1998, q. 1, a. 1, corp.

¹³ Idem, *Summa contra Gentiles. Prawda wiary chrześcijańskiej*, t. 1, tł. Z. Włodek i W. Zega, Poznań 2003, I, c. 59.

kurių struktūroje pirmiausia išsiskiria veiksnys (**subjektas**) ir tarinys (**predikatas**).

Paimkime pavyzdį: „žmogus yra baltas“ – čia subjektas yra „žmogus“, o predikatas – žodis „baltas“.

Apskritai, subjektas ir predikatas gali būti – kaip įprasta sakyti nuo Aristotelio laikų – arba **sujungti**, arba **atskirti**.

Sujungimas reiškia patvirtinimą, afirmaciją. Taigi, minėtame sakinyje „žmogus yra baltas“ **subjektas ir predikatas yra sujungti**. Gi predikatinio sprendimo, kuriame subjektas ir predikatas yra atskirti, pavyzdys būtų toks: „žmogus nėra baltas“. Taigi atskyrimas reiškia neigimą.

Šie sprendimai perteikia tiesą, priešingai nei teiginiai, kuriems negalima priskirti nei tiesos, nei netiesos:

Kaip kartais mintis nėra nei teisinga, nei klaidinga, o kitos būtinai yra tokios arba anokios, taip yra ir su tariamais garsais. Juk klaidingumas ir teisingumas susijęs su jungimu ir atskyrimu. Vien tik vardai ir žodžiai, pavyzdžiui, „žmogus“ arba „baltas“ be jokių priedų, yra tarsi mintys be jungimo ir atskyrimo – jie nėra nei klaidingi, nei teisingi¹⁴.

¹⁴ Arystoteles, *Hermeneutyka*, tł. K. Leśniak, Warszawa 2020, 16 a.

Teiginys apie tai, kas yra, ir apie tai, ko nėra, yra formuluojamas intelekto predikatinų sprendimų pavidalu.

II. Tiesos ir intelekto ryšys

Kaip jau žinome, **tiesa remiasi tam tikru intelekto ir dalyko sulyginimu**. Kyla klausimas, su kuo tiesa yra glaudžiau susijusi: su intelektu ar su dalyku? Norėdami tai išsiaiškinti, atkreipkime dėmesį į vieną svarbiausių kada nors žmonijos istorijoje parašytų tekstų apie tiesą. Tai tekstas iš šv. Tomo veikalo *Quaestiones disputate de veritate* pirmojo klausimo.

Jo autorius pabrėžia:

Kaip sakyta, gėris apibrėžia esybės santykį su troškimu, o tiesa — esybės santykį su intelektu, todėl Filosofas¹⁵ *Metafizikos VI* knygoje sako, kad gėris ir blogis yra daiktuose, o tiesa ir netiesa — protuose. Kita vertus, daiktas vadinamas tikru tik todėl, kad yra adekvatus intelektui. Vadinasi, tiesa antriniu požiūriu yra daiktuose, o pirminiu — intelektualė¹⁶.

Kad tai tinkamai suprastume, turime žinoti, kad minėtame tekste terminas „pirminiu“ nebūtinai suprastinas laiko prasme. Čia sakoma, kad **pati tiesos sąvoka yra labiau susijusi su intelektu nei su daiktu**, tiek, kad, kaip toliau teigia Tomas:

net jei nebūtų žmogiškojo intelekto, dalykai vis tiek būtų vadinami tikrais Dievo intelekto atžvilgiu. Tačiau jei abu intelektai, kas neįmanoma, nustotų pažinti, neliktų jokios tiesos sąvokos¹⁷.

Taigi tiesos egzistavimui būtinas intelektas, kuris kažką pažįsta. Tačiau yra svarbus skirtumas tarp intelekto, kuris pagal tam tikrą savo sumanymą kuria daiktus (suteikdamas jiems prasmę, tarsi įrašydamas juose tiesą), ir intelekto, kuris tik pažįsta jau sukurtus dalykus.

¹⁵ Šiuo vardu Tomas Akvinietis vadina Aristotelį.

¹⁶ Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, q. 1, a. 2, resp.

¹⁷ Ten pat.

Akviniečio vartojama techninė kalba pirmasis vadinamas **praktiniu**, į veiksmažodį orientuotu intelektu, o antrasis — **teoriniu** intelektu.

Dėl to šv. Tomas rašo:

Tačiau būtina žinoti, kad vienoks yra dalykų santykis su praktiniu intelektu ir kitoks — su teoriniu. Juk **praktinis intelektas yra dalykų priežastis**, todėl jis yra jo dėka atsiradusių dalykų matas. O **teorinis intelektas, priešingai, priima pažinimą iš dalykų**, todėl jis tam tikra prasme yra judesys, kylantis iš pačių dalykų, o šie yra jo matas¹⁸.

Remdamiesi Tomo Akviniečio formuluote, galime sakyti: dalyko pažinimas iš žmogaus pusės reiškia, kad žmogus yra to dalyko „matuojamas“. Arba kitaip: tiesa, kurią pažįstame, yra „matas“, kuria buvo „išmatuotas“ mūsų intelektas, nukreiptas į esybės pažinimą: natūralūs dalykai, iš kurių mūsų intelektas įgyja žinių, yra mūsų intelekto matas¹⁹.

Jei taip, tai jau nesunku nustatyti šio „mato“ šaltinį. Tai Tas, kuris sukuria dalyką:

[natūralūs dalykai] matuojami Dievo intelektu, kuriame jie visi yra kaip kūriniai kūrėjo intelekto²⁰.

Akvinitis labai glaustai apibendrina visą argumentaciją vienu sakiniu:

Taigi Dievo intelektas matuoja ir nėra matuojamas, natūralūs dalykai matuoja ir yra matuojami, tuo tarpu mūsų intelektas yra matuojamas, o matuoja jis ne natūralius, bet tik dirbtinius [paties žmogaus sukurtus] dalykus²¹.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

Tiesos egzistavimas
reikalauja intelekto,
kuris ką nors pažįsta,
egzistavimo.

Tai veda mus prie suvokimo, kad **(natūralus) dalykas yra tarsi patalpintas tarp dviejų intelektų:**

Taigi natūralus dalykas, esantis tarp dviejų intelektų, vadinamas tikru pagal atitikimą abiem intelektams²².

O intelekto ir dalyko atitikimas (adekvatumas) yra tiesos esmė. Taigi galima visiškai tiksliai nutarti apie dalyko tikrumą abiejų intelektų kontekste.

Atsižvelgiant dieviškąjį intelektą:

Juk pagal atitikimą dieviškajam intelektui dalykas vadinamas tikru tiek, kiek atlieka užduotį, kurią jam paskyrė dieviškasis intelektas [...] ²³;

o atsižvelgiant į žmogiškąjį intelektą:

[...] pagal atitikimą žmogiškajam intelektui dalykas vadinamas tikru, nes gali sudaryti apie save teisingą sprendimą²⁴.

Tai leidžia suprasti, kad tarp tiesos ir intelekto egzistuoja trejopas ryšys:

- 1) tiesa kyla iš intelekto,
- 2) yra dalyke intelekto dėka,
- 3) yra pažinimo objektas intelektui.

²² Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, q. 1, a. 12.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

III. Tiesos rūšys pagal šventąjį Tomą Akvinietį

Remiantis aukščiau išdėstytomis išvalgomis, išskiriamos **trys tarpusavyje susijusios tiesos rūšys**²⁵:

1. Metafizinė tiesa — yra pačios esybės, t. y. konkretaus individualaus dalyko, savybė: *adaequatio rei et intellectus*. Ji yra tiesiog **esybėje esantis turinys, kurį mūsų intelektas gali perskaityti** (pasiduodamas „matavimui“). Šv. Tomas pažymi:

[Tiesa apibrėžiama] pirmiausia atsižvelgiant į tai, kas yra anksčiau nei tiesos prigimtis ir kas sudaro jos pagrindą. Taip Augustinas ją apibrėžia *Pokalbiuose su savimi*: „Tikra yra tai, kas yra“, ir Avicena savo *Metafizikoje*: „Kiekvieno dalyko tiesa yra jo būties savybė, kuri yra neatskiriama nuo dalyko“; o vienas autorius ją apibrėžia taip: „Tiesa yra esybės ir jos esmės neatskiriamumas“²⁶.

Čia gali kilti abejonių, nes **tiesa iš esmės egzistuoja intelektualė**. Akvinietis šį klausimą aiškina taip:

Nors, pasak Filosofo, tiesa iš tikrųjų glūdi ne dalykuose, o intelektualė, kartais dalykas vadinamas tikru tiek, kiek jis tinkamai realizuoja savo prigimties tikrovę. Taigi Avicena savo *Metafizikoje* sako, kad dalyko tiesa yra to dalyko egzistavimo savybė, tiek, kiek tas dalykas iš prigimties galinti sukelti teisingą sprendimą apie save patį ir tiek, kiek jis seka idėją apie save, esančią dieviškajame prote²⁷.

²⁵ Plg. A. Maryniarczyk, *Problem prawdy w filozofii realistycznej*, [w:] *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień i P. Gondek, Lublin 2011, s. 245 (Zadania Współczesnej Metafizyki, 13).

²⁶ Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie...*, t. 1, Kęty 1998, q. 1, art. 1, resp.

²⁷ Idem, *Summa...*, I, c. 60.

Taigi **dviem būdais metafizinė tiesa yra susijusi su intelektu** arba net su dviem skirtingais intelektais: pirma, su tuo, kuris dėl dalyko tikrumo, pastovumo gali perskaityti jame glūdintį protą atitinkantį turinį; antra, su tuo, kuris šį protu perskaitomą turinį įdėjo į patį dalyką. Tokiu būdu metafizinės tiesos dėka įgyvendinamas šis atitikimas tarp dalyko ir intelekto.

Metafizinės tiesos prasme kalbame apie kažko tikrumą dėl to, kad tas dalykas:

- egzistuoja kaip apibrėžtas, sau tapatus, viduje neprieštaringas turinys, todėl turi savo egzistavimo prasmę, yra pažįstamas ir suprantamas;
- veikia taip, kaip reikalauja jo prigimtis, ir taip atskleidžia save aplinkai;
- yra pažinimo sąlyga.

Atkreipkite dėmesį, kad kasdienėje kalboje apie dalykų tikrumą dažnai kalbame metafizinės tiesos prasme. Pavyzdžiui, Adomą vadiname tikru draugu (nes elgiasi taip, kaip dera draugui), o, pvz., Lamborghini markės automobilį vadiname tikru sportiniu automobiliu.

Be to, metafizinę tiesą turi ir asmenys bei daiktai, kurie nepasižymi kokiomis nors išskirtinėmis savybėmis ar net yra ydingi, sugedę, nes **be jos jie būtų visiškai neapibrėžti ir apskritai negalėtų egzistuoti**.

Taigi metafizinę tiesą atrandame analizuodami mūsų pažinimo faktą: **tai sąlyga, kad dalykas gali būti suvokiamas mūsų proto**. Juk, būdami žmonės, mes pažįstame daiktus, formuojame juos apibūdinančias sąvokas, formuluojame apie juos tam tikrus teiginius. Tai ypač būdinga mokslui.

2. Ontinė tiesa — yra Kūrėjo (Dievo) arba kūrėjo (žmogaus) mintyse, suteikiančiose dalykui „matą“. Ji susijusi su kuriamu dalyku.

Taigi kiekviena konkreti ontinė (iš gr. τὸ ὄν — būtis) tiesa egzistuojanti dieviškajame prote, yra tam tikras modelis, provaizdis, apibrėžiantis konkrečią esybę:

Dalykas, neturintis metafizinės tiesos, apskritai negalėtų egzistuoti.

Tiesa yra dieviškajame intelekto tikrąja prasme ir visų pirma [...] ²⁸.

Tačiau šių modelių nereikia painioti su platoniskomis idėjomis, kurios yra bendros rūšims ir giminėms (tuo atveju visi arkliai, pavyzdžiui, būtų vienos idėjos „arklys“ atspindžiai, realizacijos). Priešingai, idėjos, kurios yra Dievo kuriamų dalykų modeliai, yra būtent individualios, atskiros, kaip atskiri ir individualūs yra patys esantys dalykai ²⁹. Žinoma, šių idėjų daugis jokia būdu nepažeidžia dieviškojo intelekto vienovės:

Todėl dieviškojo intelekto tiesa yra tik viena [...]. [Visi dalykai] yra tikri dėl vienos tiesos, būtent dėl dieviškojo intelekto tiesos ³⁰.

Kita vertus, kalbant apie **kūrėjo (žmogaus) intelekto glūdinčią ontinę tiesą**, ji lengvai atrandama analizuojant kultūros faktą. Žmogaus sukurti dalykai neabejotinai yra inžinieriaus, dizainerio,

²⁸ Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie...*, q. 1, art. 4, resp.

²⁹ Tai šv. Tomo atrasto būtybių pliuralizmo, grindžiamo jų egzistencijos aktų individualumu, pasekmė. Taip pat tai yra ir toliau aptariamo bei iš Akviničio kylančio principo, kad „dalyko egzistavimas yra tiesos pagrindas“, pasekmė. Taigi individualų egzistavimo aktą atitinka būtent viena, konkreti tiesa. Daugiau apie egzistavimo aktą ir esmę žr. É. Gilson, *Tomizm*, tł. J. Rybałta, Warszawa 2003, p. 41–61.

³⁰ Ten pat.

amatininko, menininko ar mąstytojo sąmonėje glūdinčios idėjos įgyvendinimo rezultatas.

Šios dvi tiesos rūšys priskiriamos **esybės tiesai**, kuri apibrėžia daiktų būti. Abejomis šiomis rūšimis domisi filosofija (metafizika), nors **realistinei filosofijai**³¹ pagrindinė yra metafizinė tiesa, nes ji sudaro kiekvieno dalyko savybę ir per ją žmogus gali pažinti pasaulį.

Galiausiai trečioji tiesos rūšis, kurią išskyrė Tomas:

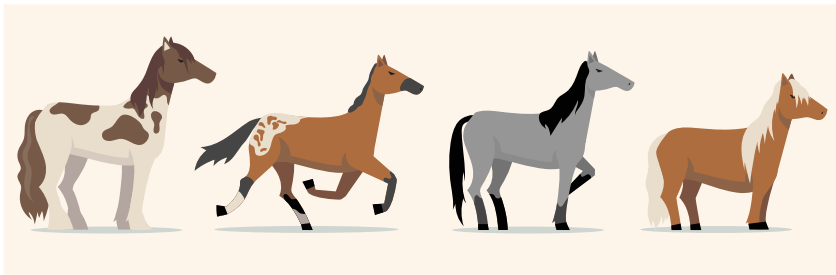
3. Loginė tiesa — kartais dar vadinama epistemine tiesa, yra sprendimo savybė, lemianti minties atitikimą kokiam nors dalykui (jo faktinei būklei): *adaequatio intellectus et rei*.

Šv. Tomas apie ją rašo:

Kitu būdu tiesa apibrėžiama atsižvelgiant į tai, kame formaliai išsipildo jos prigimtis. [...] Šv. Anzelmas veikalė *Apie tiesą*: „Tiesa yra paties proto suvoktas tinkamumas“ — nes šis tinkamumas išsakomas dėka tam tikro sulyginimo³².

³¹ Akcento perkėlimas nuo loginės tiesos, iš tikrųjų esminės Aristotelio mintyje, prie metafizinės tiesos yra šv. Tomo gilinimosi į tikrovę pasekmė. Plg. A. Maryniarczyk, *Problem...*, s. 249.

³² Šv. Tomasz z Akwinu, *Kwestie...*, q. 1, art. 1, resp.

Idėjos, kurios yra Dievo kuriamų dalykų modeliai, yra būtent individualios, atskiros, kaip kad atskiri ir individualūs yra ir patys egzistuojantys dalykai.

Loginė tiesa yra žmogiškojo pažinimo ypatybė ir ji **išreiškiamą sprendimais**, nes būtent sprendimais mūsų protas suderinamas su tikrove³³.

Disciplina, užsiimanti taip suprastos tiesos tyrimu, yra **logika**.

Aptariant šį klausimą, verta dar atkreipti dėmesį į ypatingą loginės tiesos apraišką — **tiesakalbiškumą**, t. y. sutartiniais ženklais (kalbos, rašto ir kitais) išreikšto pažinimo atitikimą pačiai minčiai.

Ji susijusi su kartais išskiriama **moraline tiesa**, kurios pamatas yra elgesio atitikimas moralinei normai³⁴.

³³ Šią temą tiksliai aptarsime brošiūroje Nr. 1B, kuri bus skirta žmogaus pažinimo akto klausimui.

³⁴ Plg. A. Maryniarczyk, *Problem prawdy...*, s. 249.

Loginė tiesa yra žmogiškojo pažinimo ypatybė; ji išreiškiamą sprendimais.

IV. Klasikinio tiesos apibrėžimo ryšys su realistine filosofija

Šv. Tomas pastebi:

Jei dalyke yra jo esmė (*quidditas*) ir būtis, egzistencija (*esse*), tuomet tiesa labiau remiasi dalyko būtimi nei esme, nes esybės (*ens*) vardas duotas iš žodžio „būti“ (*esse*)³⁵. Ir pats intelekto veikimas, priimančis būtį tokią, kokia ji egzistuoja kaip panaši į intelektą, užmezga prilyginimo santykį, sudarantį tiesos esmę. Todėl ir teigiui, kad pats dalyko egzistavimas yra tiesos pagrindas³⁶.

Komentuodami šią citatą, pasinaudokime žymaus tomisto t. Mieczysława A. Krąpieco OP teksto ištrauka:

Tik remiantis esybės egzistavimo teiginiu galima atlikti įvairias abstrakčias pažintines operacijas, aplenkiant egzistavimą, ir patį įvairiai suvokiamą dalykų turinį daryti atitinkamų pažintinių operacijų „objektu“, taip gaunant įvairiai suvokiamą „tikrovę“, pavyzdžiui, matematinę, literatūrinę, kino, teatro. Tačiau visos tokios išskirtos „tikrovės“ suponuoja „tikrąją tikrovę“, kuria yra reali konkrečios esybės ir esybių grupių egzistencija³⁷.

Todėl turime kalbėti apie neatsiejamą ryšį tarp klasikinio tiesos apibrėžimo ir realistinės filosofijos. Tačiau ką reiškia „realistinė“?

Jau pats terminas apie ją daug pasako: realistinė, nes ši filosofija remiasi patirtimi, kurią mums suteikia kasdienis gyvenimas, sponta-

³⁵ Sutvertoje esybėje (*ens*, „esantysis“) skiriame jos esmę (*essentia*, *quidditas*) ir jos būtį — tos esmės buvimą, egzistavimą (*esse*, *existentia*). Realiai egzistuojanti, ne vien mąstoma ar galima esybė vadinama daiktu, dalyku (*res*).

³⁶ Św. Tomasz z Akwinu, *Scriptum super libros Sententiarum*, I, d. 19, q. 15, a. 1.

³⁷ A. M. Krąpiec, *Poznawać czy myśleć. Problemy epistemologii tomistycznej*, Lublin 1994, s. 288 (Dzieła, 8).

Realizmas, remdamasis spontaniška patirtimi, at-
randa pasaulį, pilną įvairių rūšių esybių, kurios pa-
lenktos racionaliems principams.

niška (ikikritinė) patirtis, per kurią žinome, kad kažkoks — pradžioje dar tiksliai nežinome, koks — **esybių pasaulis egzistuoja ir kad jį galima kažkaip pažinti**, nors dar nežinome, kaip tiksliai tai vyksta. Šį pažintinį kontaktą su pasauliu dar reikia patikslinti, tačiau jis jau gali suteikti tam tikrą pagrindą. Remiantis šia pirmine patirtimi, konstruojama tikrovės vizija, grindžiama pagrindiniu klausimu: kodėl? Atsakant į jį, pamažu atrandami racionalumo principai: **tapatumo, neprieštarinumo, pakankamo pagrindo principai**³⁸.

Todėl tai filosofija, kuri pripažįsta išorinio pasaulio egzistavimą žmogaus-stebėtojo atžvilgiu ir kartu pripažįsta šio žmogaus gebėjimą pažinti tiesą apie šį pasaulį.

³⁸ Daugiau ta tema kalbėsime brošiūroje Nr 1B, skirtoje žmogaus pažini-
mui.

Priešingai mąsto **idealizmas**, kuris **atmeta spontanišką pažinimą**, o tai daro remdamasis tam tikrais sugalvotais argumentais. Tada, remdamasis pažinimo kritika, jis nori rasti galimybę pasiekti neabejotino žinojimo apie pasaulį šaltinį. Taip jis bando vėl pasiekti pasaulį, su kuriuo pats nutraukė ryšį pradiniame taške. Verta pabrėžti, kad **idealizmas apverčia natūralią tvarką**: realybės pažinimo ir savojo pažinimo akto pažinimo. Pastarasis juk yra kažkas vėlesnio, jis įmanomas tik kaip pirmojo rezultatas. Pradėti pasaulio pažinimą svarstant sąlygas, kuriomis pažinimas apskritai įmanomas, panašu į namo statybą nuo latakų ir žaibolaidžių.

Viena iš labai paplitusių klaidų šiais laikais yra ta, kad **realizmas laikomas tam tikra aksioma**, išankstine prielaida, todėl tik pripažinus pasaulio tikrumą tampa įmanoma praktikuoti realistinę filosofiją... Tačiau tai yra ne kas kita, kaip plačiai paplitusios idealistinės filosofijos įtakos rezultatas.

Idealizmas bando grįžti į pasaulį, su kuriuo nutraukė kontaktą, atmesdamas spontanišką pažinimą.

V. Neklasikiniai tiesos apibrėžimai

Žinome, kad egzistuoja glaudus ryšys tarp filosofijos pobūdžio ir joje priimto tiesos apibrėžimo. Šiuolaikinė filosofija, deja, paprastai nesivadovauja realistinės filosofijos srove, todėl vartoja kitokias nei klasikinės tiesos sąvokas.

Ar apskritai įmanoma įsivaizduoti skirtingus tiesos supratimo būdus? Kuo jie būtų grindžiami? Atlikime įdomų ir pamokantį pratimą.

Pradėdami nuo gerai žinomo klasikinio apibrėžimo, pabandykime sukurti visą klasę skirtingų apibrėžimų. Kadangi šiems naujiems apibrėžimams norime vartoti žodį „tiesa“, tai savaime reiškia, kad galėsime tai padaryti tik esant tam tikrai analogijai (panašumui) tarp naujų apibrėžimų ir klasikinio apibrėžimo.

Taigi, visi tiesos sąvokos supratimo būdai privalo:

1) būti glaudžiai susiję su intelektu, nes tiesa (pagal mums žinomą klasikinį požiūrį) yra formaliai su juo susijusi;

2) atvesti prie tam tikro priderinimo, nes tai yra klasikinio apibrėžimo esmė, tačiau šį kartą atsisakome suderinimo su egzistuojančia esybe.

Taigi, suderinimas (adekvatumas) vyks kitu pagrindu.

Galimi šie variantai:

1) **minties priderinimas prie savęs pačios**, minties vidinis nuoseklumas; tada „tiesa“ yra viskas, kas nėra iš vidaus prieštaringa, ir viskas, kas gali būti įsivaizduota ir neturi savyje prieštaravimo (tokio kaip, pvz., kvadratinis apskritimas);

2) **minties priderinimas prie tam tikros didesnės minčių, sąvokų ir teorijų visumos**; tada „tiesa“ yra visa tai, kas neprieštaringa šiai intelektualiai suvokiamai visumai ir kas telpa į šią visuminę koncepciją;

3) minties priderinimas prie kokio nors principo, pagal kurį intelektas ją pažįsta; čia galimi įvairūs variantai, nes šis principas gali būti, pavyzdžiui, pažinimo galimybės laipsnis, suvokimo lengvumas ar kas nors kita. Tuomet „tiesa“ pirmiausia bus tai, kas yra labiausiai pažįstama arba labiausiai pamatinio ir t. t.

Visiems minėtiesiems variantams būdingas **adekvatumas pačiame pažįstančiame intelektualė**. Taip pat galima svarstyti variantus, kai mintis derinama su kažkuo už konkretaus proto ribų. Galima svarstyti tokius požiūrius į „tiesą“:

4) minties priderinimas prie kitų žmonių minčių. Čia galimi įvairūs variantai. „Tiesa“ bus tai, ką kaip „tiesą“ pripažįsta ir primeta ją autoriteto jėga kiti (pvz., dauguma, nors nebūtinai) arba koks nors konkretus išskirtinis taip suprantamos „tiesos“ „nustatinėtojas“;

5) minties priderinimas prie esamų dalykų, tačiau tik tam tikru aspektu, o ne visumoje (kaip kad yra klasikiniam apibrėžime). Tas aspektas gali reikšti, pavyzdžiui, tai, ar kažkas atitinka pomėgį, ar yra patogus, malonus, ar veda į tam tikrą gerį (sėkmę). Tuomet ir „tiesa“ bus tai, kas patinka, kas patogus, malonus ar veda į sėkmę.

Kaip matyti, pirmoji variantų grupė yra labiausiai nutolusi nuo klasikinio apibrėžimo, o penktasis variantas yra jam artimiausias. Taip yra iš spekuliatyvosios pusės. O kaip tai atrodo iš istorinės pusės?

Neklasikinio požiūrio į tiesą šaltinis yra prancūzų filosofas René Dekartas (1596–1650), *de facto* idealistinės (kritinės) filosofijos tėvas, tiesos kriterijumi laikęs aiškumą. „Apmąstymuose apie pirmąją filosofiją“ jis taip rašė apie tiesą:

Juk aš tikrai ją pasieksiu, jei tik atidžiai stebėsiu viską, ką puikiai suprantu, ir atskirsiu tai nuo kitų sąvokų, kurias suprantu neaiškiau ir migločiau³⁹.

³⁹ Cit. pagal A. M. Krąpiec, *Poznawać...*, s. 289 (Dziela, 8).

Iš pažiūros šie žodžiai atrodo visiškai nekalti. Tačiau, kaip paaikškėjo, jų pakako, kad tiesa būtų atskirta nuo žmonių ir daiktų, įvykių ir reiškinių pasaulio ir uždaryta pačiame minties pasaulyje.

Dekarto pėdomis pasekė antrasis idealistinės filosofijos tėvas Emanuelis Kantas (1724–1804). Šis filosofas svarstė tokią problemą: kaip tai, kas yra prote, gali atitikti tai, kas yra už proto ribų? Būtent klaidingi arba netikslūs šios problemos sprendimai prisidėjo prie bandymų iš naujo apibrėžti tiesą⁴⁰.

O kaip pats Kantas suprato tiesą? Suteikime žodį žinomam šiuolaikiniam filosofui Vittorio Possenti:

Iš Dekarto kylančiose filosofijose, t. y. racionalistinėse ir idealistinėse, vyrauja priešinga priklausomybė: tikra yra tai, kas racionali, — taigi protas yra toks galingas, kad vienu užmoju sugeria būtį ir dalykus, kuriuos suvokia kaip imanentinius subjektui, kaip idėjas ar reprezentacijas prote. Vis labiau problematiškas tampa proto santykio su tikrove nustatymas, o taip pat proto gebėjimas pateikti esybės intelektui. Šio ilgo kelio pabaigoje tiesa jau suprantama kaip mąstymo subjekto ir jo mąstymo vidinių vaisių atitikimas (korespondencija), o galiausiai — kaip minties darna su savimi, minties, kuri sudegino tiltus, vedančius į tikrovę ir kurioje pripažįstamas logikos ir metafizikos tapatumas⁴¹.

Taigi Kantas tiesą redukuoja į **pažinimo atitikimą pačiam sau**⁴². Tad remiantis šiuo požiūriu, tiesa yra viskas (t. y. kiekviena mintis), kas dera su savimi pačiu. Yra tai mūsų minėtas pirmasis variantas, paprasčiausias iš visų ir kartu labiausiai nutolęs nuo klasikinio

⁴⁰ V. Possenti, *Dlaczego filozofia nie może się obejść bez prawdy?*, [w:] *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień i P. Gonddek, Lublin 2011, s. 33 (Zadania Współczesnej Metafizyki, 13).

⁴¹ Ten pat, s. 34–35.

⁴² Įdomu tai, kad Kanto vartojamas tiesos apibrėžimas atrodo klasikinis, jei žvelgiame tik į vartojamus žodžius: „pažinimo atitikimas objektui“. Vis dėlto jo prasmė visiškai iškreipta, nes „objektas“ šiuo atveju tėra pažinimo konstrukcija. Plg. P. Jaroszyński, *Spór...*, s. 273–276.

Dekartas ir Kantas — idealistinės filosofijos tėvai.

apibrėžimo. Ši sistema yra savotiškas idealizmo apogėjus, nes nebeįmanoma labiau atskirti minties nuo pasaulio.

Labiausiai paplitę kiti neklasikiniai apibrėžimai:

- Labai panašiai tiesą supranta neopozityvizmas, kuris tiesos kriterijumi laikė minčių atitikimą visai jų sistemai. Tai vadinamasis koherentinis tiesos apibrėžimas. Tarp mūsų nagrinėtų galimybių tai atitinka antrąjį variantą.
- Kita vertus, konsensinis tiesos apibrėžimas sako, kad teiginys yra teisingas tada, kai kiekvienas kompetentingas dialogo dalyvis, tinkamai apsvaustęs, su juo sutinka. Tiesa čia redukuojama į susitarimo, tarp žmonių egzistuojančios konvencijos vaisių (konvencionalizmas). Todėl tai yra viena iš ketvirtojo varianto rūšių.
- Su pozityvizmu susijęs vadinamasis „empirikriticizmas“ tiesą susiaurina iki mąstymo ekonomijos ir taupumo — paprasčiausias paaiškinimas laikomas teisingu. Šio mąstymo tipo įtaka pastebima, pavyzdžiui, šiuolaikinėje fizikoje. Tai yra trečiojo varianto rūšis.
- Galiausiai išsiskiria pragmatinis tiesos apibrėžimas⁴³, pasak kurio mintis yra teisinga tiek, kiek ji veda prie veiksmingo elgesio:

⁴³ Plg. J. Herbut, *Problem prawdy w pragmatyzmie*, [w:] *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień i P. Gondek, Lublin 2011, s. 93–94 (*Zadania Współczesnej Metafizyki*, 13).

Pragmatinė tiesos samprata yra artima proceso filosofijai, plg. J. Jusiak, *Idea prawdy w filozofii procesu*, [w:] ten pat, s. 135. Su ja susijusi taip pat yra F. Nietzsches samprata, pagal kurią tikra yra tai, kas lemia didesnę galios pojūtį, plg. J. Sochoń, *Ustytuowanie prawdy w projekcie postmodernistycznym*, [w:] ten pat, s. 225.

„tikrumas – tai naudingumas“. Taigi tiesa yra viskas, kas yra tinkama priemonė efektyviai veikti. Tai, žinoma, yra aukščiau mūsų nagrinėtas penktasis variantas.

- Nors pragmatinis požiūris į tiesą intuityviai atrodo labai nutolęs nuo klasikinės pozicijos, iš tiesų jis tam tikru laipsniu su ja susijęs. Mat jis **remiasi minties priderinimu prie daikto, nors ir ne visiškai**, o tik tam tikru aspektu (naudingumo, veiksmingumo požiūriu). Tai turi aiškių pasekmių. Viena iš jų – gėrio supainiojimas su tiesa.

Šio apibrėžimo priimti neleidžia labai rimtas loginis argumentas. Juk pasirodo, kad šis apibrėžimas suponuoja klasikinį tiesos supratimą, nes norint nustatyti naudingumą jau iš pradžių reikia atlikti pažintinį veiksmą, kurio vertės matas negali būti naudingumas (nes kitaip atsiranda „loginė kilpa“ – įpuolama į begalinę seką).

Pabrėžkime, kad tai dar ne visi filosofiniuose apmąstymuose esantys bandymai iš naujo apibrėžti tiesą⁴⁴. Jiems visuomet būdingas **minties ir egzistuojančio dalyko atitikimo atmetimas**. Stebina ir tai, kad tiek daug spekulatyvių, teorinių apibrėžimų iš tikrųjų buvo pasiūlyta įvairiose filosofijos kryptyse.

⁴⁴ Plg. *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 8, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2007, s. 461.

Pragmatinis požiūris į tiesą turi aiškių pasekmių. Viena iš jų – gėrio ir tiesos sumaišymas.

VI. Neklasikinių tiesos apibrėžimų vertinimas

Lieka svarbiausias klausimas: **kaip vertinti tiesos apibrėžimus?** Viena vertus, pasitaiko situacijų, kai jų naudojimas duoda gerų rezultatų, t. y. „neatitraukia nuo tikrovės“. Tačiau, kita vertus, turime prisiminti pagrindinį logikos principą, kuris sako, kad ir iš melo kartais galima pasiekti tiesą. Tik nuoseklus tiesos laikymasis neveda proto už jos ribų. Todėl mums rūpi principas, o ne vienas ar kitas konkretus atvejis.

Atrodo, kad pagrindinė neklasikinių tiesos apibrėžimų problema glūdi nesupratime: **tiesos esmė painiojama su tiesos kriterijumi**⁴⁵. Tai galima palyginti su situacija, kai medžiotojas tapatina gyvūno paliktus pėdsakus su pačiu gyvūnu.

Iš tiesų, jei pažvelgsime į ankstesniame skyriuje išvardytus populiariausius neklasikinius apibrėžimus, nustebinsime, kad **visi šie teiginiai pradeda įgauti prasmę**, kai juos perinterpretuojame taip, kad jie tampa tiesos, tikėtumo kriterijais, padedančiais pasiekti tiesą (jau suprastą klasikiniu būdu).

Pavyzdžiui, šiuolaikinė fizika – tai mokslas, dėl daugelio priešasčių galintis būti pavyzdžiu kitiems konkreitiems mokslams tiek dėl objektyvumo (už kiekvieno pripažinto rezultato slypi daugybė nepriklausomai atliktų skaičiavimų ir eksperimentų skirtinguose centruose ir laboratorijose), tiek dėl gautų rezultatų tikslumo (skaičiavimai ir eksperimentai atliekami labai tiksliai ir tarp jų turi būti ne tik apytikslis, bet ir visiškas atitikimas), tiek dėl praktinio pritaikymo

⁴⁵ Plg. A. B. Stępień, *Kilka uwag o prawdzie i prawdziwości*, [w:] *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień i P. Gondek, Lublin 2011, s. 86 (*Zadania Współczesnej Metafizyki*, 13).

gausos (mokslo pasiekimų pritaikymas visame pasaulyje kasdien naudojamuose daiktuose yra rimtas teorijos teisingumo įrodymas⁴⁶).

Taigi, šiuolaikinė fizika, ieškodama tiesos, taiko daugybę tiesos kriterijų — tiek teorinių (modeliai ir matematiniai skaičiavimai), tiek eksperimentinių tyrimų srityje (eksperimentų metu gauti duomenys):

1) nuoseklumas (koherencija) — tiek siūlomų koncepcijų bei gautų rezultatų vidinio atitikimo (neprieštaravimo), tiek ir atitikimo patvirtintoms, plačiai pripažintoms teorijoms prasme,

2) mąstymo ekonomija ir taupumas: ypatingą susidomėjimą sukelia papaiškinimai, kuriems būdingas matematinis paprastumas ir elegancija,

3) mokslo bendruomenėje esantis sutarimas (konsensusas),

4) atsižvelgimas į pragmatinį požiūrį: mokslinių tyrimų praktikoje labai dažnai pasitaiko, kad didelio populiarumo sulaukia tik iš dalies patikrintos ar nepakankamai gerai apgalvotos idėjos, jei tik jų dėka anksčiau buvo išspręsta kokia nors dalinė problema.

Tai nebūtinai reiškia, kad konkrečiu atveju pritaikius minėtus kriterijus iš tikrųjų atskleidžiama tiesa.

Reikėtų pažymėti, kad visi neklasikiniai tiesos apibrėžimai veda į **reliatyvizmą**, t. y. įsitikinimą, kad, priešingai neprieštaravimo principui, vienam konkrečiam dalykui atitinka daug tiesų, kaip kad žinomame posakyje „kiekvienas turi savo tiesą“.

Be to, neklasikiniai tiesos sampratos apibrėžimai veda prie **idealizmo**, t. y. įsitikinimo, kad nuo mūsų proto nepriklausomos tiesos neįmanoma pažinti.

Abi šios klaidos atsiranda dėl to, kad atsisakoma adekvatumo tarp minties ir pasaulyje egzistuojančių dalykų. Tai reiškia — dalinį arba visišką — užsidarymą savo minčių pasaulyje be atitinkamo pažintinio kontakto su tikrove⁴⁷.

⁴⁶ Pavyzdžiui, palydovinės navigacijos sistemos, nustatydamos padėtį, atsižvelgia į bendrosios reliatyvumo teorijos prognozes, ypač į laiko lėtėjimo Žemės gravitaciniame lauke poveikį. Jei to nebūtų, navigacijos tikslumas niekada negalėtų būti didesnis nei apie 100 m.

⁴⁷ Plg. *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 8, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2007, s. 461.

Neapsigaukime dėl maloniai skambančio termino: „**neklasikiniai apibrėžimai**“, tarsi kalbėtume apie kokius nors muzikos stilius. Filosofija nėra muzika. Tai ne skonio ar pomėgio reikalas — **tai tikrai gyvybės ir mirties reikalas**, nes dėl ydingos tiesos sampratos žmogus apskritai gali nesugebėti atskirti tiesos nuo melo, o tai anksčiau ar vėliau priveda prie tragedijos.

Klasikinis tiesos apibrėžimas sėkmingai ginasi nuo jam metamų kaltinimų neaiškumu ir neveiksnumu (t. y. praktinio naudojimo sunkumais). Taip yra todėl, kad šie priekaištai iš esmės susiveda arba į klaidingas interpretacijas bei nesusipratimus, arba į „kaltės“ primetimą pačiam tiesos apibrėžimui dėl sunkumų ją atrasti⁴⁸.

⁴⁸ Plg. A. B. Stepień, *Kilka uwag...*, s. 86.

Visi neklasikiniai tiesos apibrėžimai veda į reliatyvizmą ir idealizmą.

Tiesos ieškojimas yra kai kuriais atžvilgiais sudėtingas, o kai kuriais lengvas.
Aristotelis, *Metafizika* II, 2

Tiesos savybės

Įdomu, kad lyginant su Aristotelio apmąstymais, Akviniečio mąstysenoje **akcentas nuo loginės tiesos persikėlė į metafizinę tiesą**: nors formaliai tiesa vis dar yra intelekto, o ne dalykuose, pirmenybė teikiama tiesai, esančiai esybėje — metafizinei tiesai, sudarančiai žmogiškojo pažinimo pagrindą, kaip sako šv. Tomas mums jau žinomais žodžiais:

patys dalykų egzistavimas yra tiesos pagrindas.

Dėl to apmąstymuose apie tiesą **dėmesys labiau sutelkiamas ties tikrove, o ne jos atvaizdu intelekto**.

Be to, Akvinietis tvirtai teigia:

[...] dalykas yra adekvatus intelektui tiek, kiek jis turi kažką iš būties⁴⁹,

taip pat:

[...] visa, kas tikra, tam tikra prasme yra būtis. Taigi dalykas yra realus tiek, kiek jis yra esybė⁵⁰.

⁴⁹ Šv. Tomasz z Akwinu, *Kwestie...*, q. 1, art. 1, ad 5.

⁵⁰ Ten pat, q. 1, art. 1, ad 7.

Realistinė filosofija šią tiesą išreiškia formuluote, skelbiančia, kad esybė ir tiesa yra tarpusavyje pakeičiamos: *ens et verum convertuntur*⁵¹.

Šį pakeičiamumą lemia tai, kad tiesa priklauso vadinamoms transcendentinėms savybėms, kitaip sakant transcendentalijoms, t. y. savybėms, kurias galima priskirti visoms esybėms⁵².

Tiksliai tariant, tiesa (kaip ir gėris) yra viena iš vadinamųjų santykinųjų transcendentalijų, nustatančių sąsają, reliaciją.

Kaip gėris lemia esybės tinkamumą (t. y. nustato sąsają) sielos trokštančiai gali, t. y. valiai (gėris yra tai, ko visa trokšta), taip tiesa išreiškia esybės tinkamumą intelektui⁵³. Kitaip tariant, esybė, susieta su intelektu, ir yra tiesa. Būtent dėl šios priežasties visa, kas egzistuoja, būtinai yra ir tiesa tam tikru mastu — tiksliau, būtent tokiu mastu, koku egzistuoja.

Iš to išplaukia labai įdomi ir, atrodytų, neįprasta išvada: kiekvienas dalykas turi savo tiesą. Tiesų yra tiek, kiek yra daiktų, nes pasaulis yra ne viena esybė, o suderinta tarpusavyje susijusių esybių sistema — taigi turi būti ir daugybė tiesų (žinoma, sutvarkytų ir tarpusavyje susijusių).

Tiesa ir esybė yra tarpusavyje pakeičiamos, todėl yra tiek tiesų, kiek yra esybių. Vis dėlto vienam dalykui galima priskirti tik vieną tiesą.

Pats šv. Tomas apie tai rašo taip:

Dalykuose esančių tiesų yra daug, kaip ir dalykų esybių.

[...] bet vienam dalykui priklauso tik viena tiesa⁵⁴.

⁵¹ Plg. A. Maryniarczyk, *Problem...*, s. 249.

⁵² Skirtingai nuo kategorinių savybių, kurios gali būti priskiriamos tik tam tikroms esybių kategorijoms. Plačiau apie transcendentines savybes skaitykite kitoje serijos *Iš meilės tiesai* publikacijoje.

⁵³ Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie...*, q. 1, art. 1, resp.

⁵⁴ Ten pat.

I. Tiesa ar tiesos?

Jau žinome, kad **dalykai savyje turi tiesą** — be to, realizmui būdinga sakyti, kad kiekviename dalyke glūdi tiesa, ir kad todėl tiesų yra tiek, kiek yra egzistuojančių dalykų.

Tačiau ar realistinė filosofija neturėtų remtis nuostata, kad yra tik viena tiesa? Galbūt netikėtai, bet atsakymas yra neigiamas. **Tiesa yra transcendentinė savybė, t. y. savybė, kurią galima priskirti bet kuriam egzistuojančiam dalykui.** Taigi griežtąja prasme įsitikinimas, kad yra tik viena tiesa, bus teisingas tada ir tik tada, jei pripažįstama viena esybė, kas filosofijoje vadinama **monizmu**⁵⁵.

Filosofinių apmąstymų istorijoje galima išskirti daugybę skirtingų monistinių sistemų, sukurtų visiškai skirtingose kultūrose ir skirtingu laiku. Vienos jų verčia manyti, kad judėjimas ir kaita tėra iliuzijos (Parmenido apmąstymai), kitos atmeta kaitos subjektų egzistavimą ir supranta pasaulį kaip procesų virtinę (Heraklito apmąstymai). Vieni skatina mus panardinti pasaulį į Dievą, o kiti, atvirkščiai, Dievą „sulieja“ su pasauliu.

Visos šios sistemos susiveda į tikėjimą, kad tai, kas yra, yra viena: Dievas ir pasaulis, protas ir jausmas, žmogus ir gyvūnas, augalas ir negyvoji materija ir t. t. Monistinio apmąstymo sistemoje dalykai vienas nuo kito skiriasi tik savo apraiškomis, o tam, žinoma, prieštarauja net paprasčiausia patirtis.

Skirtumų tarp dalykų negalima ignoruoti, nepatenkant tuo būdu į absurda, nes atsisakoma neprieštaravimo principo, kuris sako, kad kažkas negali būti ir nebūti tuo pačiu metu ir tuo pačiu atžvilgiu. Be to,

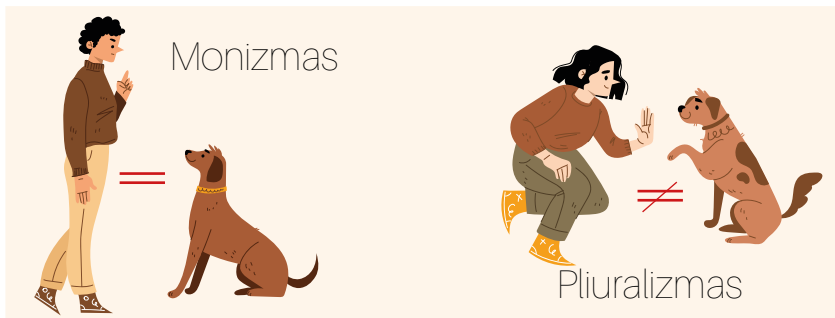
⁵⁵ Plg. straipsnis *Monizm*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 376–377.

turime prisiminti, kad šio principo negalima suprasti tik kaip tam tikro mąstymo, teisingos išvados dėsnio ⁵⁶. Jis yra taip pat, o tiksliau, visų pirma, būties dėsnis — dėsnis daiktų, kurie egzistuojami negali būti savyje prieštaringi.

Monizmo priešingybė yra **pliuralizmas**, rodantis tikrąją esybių, t. y. egzistuojančių dalykų, įvairovę: kas kita yra žmogus; kas kita yra gyvūnas ar augalas; kas kita yra mus supantis oras ar vandenynas; visiškai kitokie yra angelai; galiausiai kažkas visiškai kitokio, kraštutinai skirtingo turi būti Dievas.

Šio lygmens pliuralizmas labai akivaizdus Aristotelio apmąstymuose. Tai nereiškia, kad, perėmęs jo palikimą, šventasis Tomas šioje srityje nepridėjo nieko savo. Priešingai, Akviniečio pasiekta gilesnė esybės esmės įžvalga leido atrasti egzistavimo akto savitumą, iš kurio kyla konkrečioje esybėje esančios tiesos savitumas. Nuo šiol **tiesa siejama su konkrečia būtybe, o ne tik su rūšimi ar gimine**, kaip tai darė Aristotelis.

⁵⁶ Priimti neprieštaravimo principą tik kaip mąstymo, bet ne kaip būties dėsnį, yra būdinga idealizmui.

Monizmas — žmogus ir gyvūnas yra vienas dalykas.
Pliuralizmas — žmogus yra viena, o gyvūnas — kas kita.

II. Reliatyvizmo spąstai

Esame priversti pripažinti pasaulio tiesų įvairovę. Tačiau tai nėra reliatyvizmo atmaina.

Kas yra **reliatyvizmas**? Trumpai tariant, tai pozicija, skelbianti tiesos kintamumą ir laipsniškumą, jos priklausomybę nuo aplinkybių: kas, kada ir kokiomis sąlygomis ką nors teigia⁵⁷. Ji būdinga idealistinei filosofijai.

Reliatyvizmas dažniausiai siejamas su „modernybe“, postmodernizmu, tačiau sofistų dėka reliatyvizmo banga V ir IV amžiuje prieš Kristų nusirito per senovės Graikiją. Jų pažiūras gerai apibūdina Protagoro sentencija: **žmogus yra visų daiktų matas**.

Tuo tarpu iš šventojo Tomo apibrėžimo išplaukia, kad žmogaus protas „matuojamas“ pažįstamu dalyku, nes **protas pažinimo metu turi prisitaikyti prie dalyko, o ne atvirksčiai**. Protas „matuoja“ daiktą tik tada, kai žmogus pats gamina daiktą, o ne tada, kai jį pažįsta.

Taigi Protagoro sentencija reiškia, kad nuo žmogaus, nuo jo „užgaidų“ priklauso, ar tam tikras teiginys yra teisingas, ar klaidingas. Iš tikrųjų, sofistai buvo įsitikinę, kad kiekvieną teiginį galima tiek patvirtinti, tiek paneigti — viskam bus panašaus svorio argumentų. **Tiesa tapo žaisliuku** rankose tų, kurie mokėjo ja piktnaudžiauti.

Šios pažiūros atspindi rimtą krizę, išstikusia to meto graikų minties kultūrą, kuri pasireiškė pasitikėjimo protu, kaip tiesos pažinimo priemone, praradimu.

Reliatyvizmo esmė — tikėjimas, kad yra daug tiesų apie vieną dalyką, ir ne ta prasme, kad objektas suvokiamas vienu ar kitu aspektu, nes iš tiesų vienas dalykas, į kurį žvelgiama skirtingais

⁵⁷ Plg. straipsnis *Reliatyvizm*, [w:] *Słownik...*, s. 487.

aspektais, atskleidžia stebėtojai skirtingas dalines tiesas apie esybę. Reliatyvizmas teigia ką kita: apie tą patį dalyką vienu metu ir tuo pačiu aspektu yra daug tiesų. Taip jis paneigia visuotinį neprieštaravimo principo galiojimą.

Dar daugiau, reliatyvizmo rėmuose galiausiai prieinama prie praktinio įsitikinimo, kad jei egzistuoja daug vienodai „teisingų“ tiesų, tai iš esmės nėra viena iš jų, bent jau savaime, nėra geresnė už kitą. Todėl faktiškai tiesos nėra — kiekvienas gali turėti savo tiesą. Tai yra mūsų nagrinėjamos pažiūros esmė.

Žinoma, yra įvairių reliatyvizmo tipų, o jų viduje — įvairių atmainų⁵⁸. Čia užsiminsime tik apie kraštutinį reliatyvizmą, vadinamą pažintiniu nihilizmu, kuris apskritai neigia tiesos egzistavimą (ir galimybę ją pažinti).

Šiandien su tokiu reliatyvizmu susiduriame daugelyje postmodernistinių srovių, kurios skelbia, kad objektyvios tiesos nėra. Vietoj to egzistuoja subjektyvi ir ribota, vietinė ir kintanti tiesa, kuri yra nustatyta tam tikrose socialinėse grupėse ir su jomis susijusiose kalbose bei vertybių sistemose. Atsižvelgiant į tai, tiesa gali įgyti tik subjektyvų pobūdį; ji yra savotiškas atsitiktinių elementų „pasakojimų“ (naratyvų) koliažas.

Kuo labiau kraštutinę formą įgyja reliatyvizmas, tuo stipriau jis kertasi su neprieštaravimo principu, todėl jį lengviau atmesti nurodant vidinį prieštaravimą, prie kurio jis veda. Juk jei sutinkame, kad tiesos nėra, prieiname prie absurdo, nes sakinytis, teigiantis, kad tiesos nėra, irgi yra klaidingas sakinytis. **Todėl tiesa vis dėlto turi egzistuoti.**

Pridursime, kad senovėje minėtos nuomonės buvo įveiktos. Didžiausias graikų filosofijos išvystymas (Sokratas, Platonas, Aristotelis) įvyko dėl gydomosios reakcijos į sofizmą.

Reliatyvizmo priešingybė yra **absoliutizmas**⁵⁹. Jis pripažįsta tiesos objektyvumą ir žmogaus proto gebėjimą ją pažinti. Pavadinimas čia labai tinkamas. Mat kaip politinio absoliutizmo sistemoje individas

⁵⁸ Apie tai — kitoje šios serijos brošiūroje.

⁵⁹ Plg. M. A. Krąpiec, *Poznawać czy myśleć. Problemy epistemologii tomistycznej*, Lublin 1994, s. 291.

turi visiškai paklusti valdžiai, taip ir **tiesos absoliutizmas reiškia būtinybę paklusti tiesai**. Todėl kiekvienam dalykui egzistuoja tik viena, objektyvi tiesa — tačiau su labai svarbia išlyga: tai galioja tik atsižvelgiant į aspektą, kuriuo tas dalykas yra suvokiamas.

Juk tikrovę skirtingi stebėtojai skirtingomis pažinimo sąlygomis gali apibūdinti skirtingais terminais. Todėl iškyla aspektų skirtumo ir pažinimo reliatyvumo klausimas. Tačiau tai neturi įtakos objektyviam buvimui to, kas stebima. Nepainiokime reliatyvumo ar sąlygiškumo su reliatyvizmu, kuris neigia galimybę pažinti objektyvią tiesą!

Kita vertus, reliatyvumas arba sąlygiškumas yra tikrovės suvokimo skirtingomis sąlygomis, aplinkybėmis, daiktų aprašymo iš skirtingų požiūrio taškų, išliekančių tam tikrame tarpusavio santykiyje, rezultatas. Todėl ir pažinimo padariniai turi būti reliatyvūs (iš lot. *relatio*).

Tačiau čia turime reikalą su aspektiniu, daliniu, netobulu pažinimu. Laipsniškas šio dalinio ir aspektinio pažinimo tobulinimas visada veda prie vienos objektyvios tiesos apie tam tikrą dalyką⁶⁰.

⁶⁰ Pavyzdžiui, tas pats daiktas, matomas iš skirtingų atstumų, sudaro skirtingo dydžio įspūdį. Tačiau atidžiau išsižiūrėjus paaiškėja, kad daikto dydis nesikeičia. Po „sluoksniu“ to, kas sąlygiška, slypi nekintantis, objektyvus dalykas. Taip yra visais atvejais.

Tai taikoma ir Einšteino bendrajai reliatyvumo teorijai — ji nereiškia reliatyvizmo! Nors iš tikrųjų viską apsunkina tai, kad ši teorija gerokai perkelia ribas tarp to, kas yra imanentinės (t. y. vidinės) esamų dalykų savybės, ir to, kas gali keistis dėl kintančių sąlygų.

III. Komprehensyvumas ar aprehensyvumas?

Kai kalbama apie tiesos absoliutizmą ir reliatyvizmą, labai dažnai painiojami du skirtingi dalykai, kurių painioti nevalia:

1) žmogaus pažinimo tikrumo klausimas

(Ar žmogus gali žinoti tiesą apie dalyką?)

2) pažinimo visapusiškumo, komprehensyvumo klausimas

(Ar žmogaus pažinimas išsemia visa, ką galima žinoti apie dalyką? Ar žino visą tiesą apie dalykus?)

Tai gali atrodyti paradoksalu, tačiau realizmas tvirtai laikosi nuostatos, kad mes, žmonės, dėl savo pažinimo netobulumo neturime galimybės pažinti visos tiesos, egzistuojančios kiekviename konkrečiame dalyke. Jį pažįstame netobulai ir visada tik aspektiškai, susitelkdami į vieną ar kitą požiūrį.

Ankstesniame skyriuje išdėstyti apmąstymai apie sąlygiškumą ir reliatyvumą jau parodė tam tikrą pažinimo netobulumą. Iš tikrųjų jis turi dar rimtesnį šaltinį: tai žmogaus proto ypatybė pažinti dalykus, kurie visada egzistuoja individualiai, naudojant bendras sąvokas.

Todėl mūsų sunkiai abstrahuotos sąvokos neišvengiamai atitraukia mus nuo esybių konkretumo. Dar daugiau, mūsų proto kategorijos „supaprastina“ dalykus, leisdamos mums suvokti tik tam tikras savybes. Todėl **mums nepasiekiamą visą esybės tiesą.**

Pridursime tik, kad (pagal šventojo Tomo Akviniečio mokymą) angelai nepatiria šių aprašytų apribojimų. Jų sąvokos yra labai abstrakčios — tiek, kad mes negalėtume jomis naudotis — ir tuo pat metu jos siekia pavienius egzistuojančius dalykus. Taigi angelas,

operuodamas liūto sąvoka, akimirksniu, remdamasis vien ja, lyg veidrodyje mato kiekvieną visame pasaulyje egzistuojantį liūtą. Be to, jis neklystamai mato, pavyzdžiui, kiek kiekvienas jų turi plaukų ant karčios⁶¹.

Vis dėlto, pažinimo komprehensyvumas, gebėjimas tiksliai suvokti viską, kas yra toje esybėje, iš tikrųjų yra dieviškojo pažinimo bruožas. Jis vienintelis žino visą tiesą apie kiekvieną jo sukurtą daiktą. Taigi žmogiškajam pažinimui galime priskirti tik vadinamąjį **aprehensyvumą** — dalyko esmės ir kai kurių, bet ne visų aspektų suvokimą.

Įdomu, kad būtent kai kurios idealistinės filosofijos atmainos teigia, jog žmogui būdingas gebėjimas pažinti visą tiesą apie esybes. Taigi **idealizmas svyruoja tarp gebėjimo pažinti visą tiesą ir abejonių dėl jos egzistavimo ar bet kokios galimybės ją pažinti**⁶².

⁶¹ Plg. św. Tomasz z Akwinu, *Summa contra Gentiles. Prawda wiary chrześcijańskiej*, t. 1, tł. Z. Włodek i W. Zega, Poznań 2003, I, c. 96–101.

⁶² Įdomi analogija su išdidaus žmogaus gyvenimu: jis „blaškosi“ tarp savęs laikymo „dievu“ ir nevilties, nes stokoja tikėjimo savo išgelbėjimu.

Komprehensyvumas
yra dieviškojo pažinimo bruožas.
Aprehensyvumas
būdingas žmogaus pažinimui.

Žmogus, neturintis suvokimo ir proto, tampa panašus į augalą; žmogus, neturintis tik proto, tampa panašus į gyvūną; o žmogus, pilnai turintis protą, tampa panašus į Dievą.

Aristotelis, *Padrąsinimas filosofijai*, frg. 28

Tiesos svarba

Ar mums apskritai reikia tiesos? Pasirodo, net kraštutinis idealistas ar nihilistas, kuris iš principo neigia tiesą (tiek žmogaus gebėjimo ją pažinti, tiek apskritai jos egzistavimo prasme) – sąmoningai nesistengia, pavyzdžiui, išėiti per langą ar valgyti sriubą šakute.

Idealistinės, sveikam protui prieštaraujančios nuostatos visada taikomos labai selektyviai. Klasikinio tiesos supratimo kritikai, remdamiesi vien savo pačių realaus gyvenimo pavyzdžiu, atima iš savo pažiūrų visuotinių dėsnių statusą.

Tačiau pažvelkime į šį klausimą giliau ir pabandykime, remdamiesi sužinotais dalykais, nustatyti tiesos vertę. Dviejuose trumpuose skyriuose pamatysime, kad jos svarba pirmiausia kyla iš mūsų intelektualinės sąsajos su mus supančiais tikrovės elementais, taip pat su šios tikrovės pagrindu – Dievu.

I. Tiesa santykiyje su būtimi

Pabrėžkime, kad egzistuojantys dalykai visada yra kažkas racionalaus (t. y. turi savyje Kūrėjo arba autoriaus intenciją) ir suprantamo (t. y. pažįstamo).

Iš tikrųjų kalbama apie kiekvieno dalyko **racionalumą** ir **suprantamumą** (inteligibilumą), net ir tokio, kuris iš pažiūros atrodo beprasmis. Žinoma, puikus savo rūšies daiktas ir prastas daiktas šiuo racionalumu ir suprantamumu pasižymi nevienodu laipsniu, tačiau abiem būdingas tam tikras tiesos krūvis, kadangi jie apskritai egzistuoja.

Prisiminkime, kad iš šventojo Tomo filosofijos išplaukia tokia išvada: kiekviename atskirame dalyke yra tiesa⁶³ — **kiekvienas dalykas kaip individas yra tiesos nešėjas**, o ne tik kokia nors rūšis ar giminė (kaip manė Aristotelis)⁶⁴.

Be to, jei kiekvienas dalykas yra kažkokiu būdu racionalus ir pažįstamas, tuo labiau tai turi būti taikoma visai tikrovei, nes visuma visada yra daugiau nei jos dalių suma. Dėl to — ir dar prieš bet kokią sąsają su Apreiškimu — pasaulis mums atrodo protingas, suplanuotas, apgalvotas tiek smulkiausiose detalėse, tiek elementų sugretinime.

Savo ruožtu mes, žmonės, kurdami daiktus, į juos „įrašome“ tiesą, kurią gali perskaityti kito žmogaus intelektas. Taigi **kultūros produktai yra racionalūs ir suprantami...** nors ne visos jos apraiškos tuo pačiu

⁶³ Kaip jau buvo minėta, šv. Tomo metafizinėje būties struktūroje tai seka iš buvimo akto individualumo.

⁶⁴ Anot Aristotelio, individuali esybė nėra tiesos nešėja, nes daiktų individualizacija kyla iš jų materijos, o ši yra kažkas neapibrėžto. Plg. A. Maryniarczyk, *Problem prawdy w filozofii realistycznej*, [w:] *Spór o prawdę*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień i P. Gondok, Lublin 2011, s. 249 (Zadania Współczesnej Metafizyki, 13).

laipsniu⁶⁵. Todėl dalykai, kuriuos kuriame, sudaro specifinę kalbą, kuria bendraujame vieni su kitais.

II. Tiesa santykiyje su Dievu

Daiktai neša savyje tiesą, bet ji neatsirado iš niekur. Ją įrašė intelektas, kuris yra prie mūsų pažįstamos tikrovės ištakų. Todėl, norėdami išvengti prieštaravimų, turime pripažinti egzistuojant Tą, kuris yra racionalumo pagrindas – Pirmąją Tiesą, Aukščiausiąją Tiesą.

Kalbame ne tik apie jo egzistavimo faktą. Dalykai, kuriuos pažįstame, mus sieja su Absoliutu, kuris į juos įtraukė savo mintį. Taigi per sukurtus daiktus Dievas „kalba“ mums, bendrauja su mumis. Neatsiktinai vartojamas terminas „kūrinijos knyga“. Iš tikrųjų pasaulis yra Kūrėjo parašyta knyga, kurioje galime perskaityti ir tai, kad jis yra, ir – tam tikra prasme – koks jis yra. Tyrinėdami mus supantį pasaulį, mes sužinome tiesą apie jį, nors tokiu natūraliu būdu mes niekada nepažinsime jo iki galo⁶⁶.

Reikia pažymėti, kad šiuolaikiniam žmogui sakoma visiškai priešingai – racionalumas neva atitolina nuo Dievo ir religijos. Tačiau agnosticizmas ir ateizmas yra klaidingos filosofijos, konkrečiai idealizmo, rezultatai.

Istoriškai įrodyta, kad Europos istorijoje kelią ateizmui plisti atvėrė būtent Kanto filosofija, ir tai buvo padaryta paneigiant galimybę pažinti pasaulį.

⁶⁵ Kadangi esybė ir tiesa yra tarpusavyje pakeičiamos, tai dalykai yra tiek tobuli, kiek jie turi protu suvokiamą turinį. Todėl dalykai, kurie yra specialiai padaryti beprasmybiškai, sąmoningai netekę prasmės, yra mažiau tobuli. Taip postmodernizmas gadina dalykus, darydamas juos mažiau racionalius.

⁶⁶ Už grynai racionalaus, natūralaus pažinimo ribų yra dvi tiesos, sudarančios Apreiškimo „ramsčius“: Švenčiausioji Trejybė ir Išikūnijimas. Jos mums žinomos tik todėl, kad Dievas panoro mus apie jas pamokyti.

Kaip šikšnosparnio akys žiūri į dienos šviesą, taip sielos intelektas žiūri į tuos dalykus, kurie iš prigimties yra akivaizdžiausi iš visų.

Aristotelis, *Metafizika* II, 2

Pabaiga

Laikas padaryti išvadas. **Kas yra tiesa? Ji apima ir intelektą, ir tikrovę.** Tiksliau, ji yra jų abiejų atitikimas. Ši formuluotė, kaip gerai žinome, yra klasikinio tiesos apibrėžimo turinys, tačiau tiesos klausimas nesusiaurėja iki pritarimo vienam ar kitam apibrėžimui. Iš tiesų viena svarbiausių šiame darbe parodytų išvadų yra ta, kad klasikiniam tiesos apibrėžimui nėra realių alternatyvų. Tiesa neturi būti apibrėžiama kitaip, nes tada šis žodis praranda savo vertę. Įvyksta tiesos supratimo iškreipimas. Neklasikiniai apibrėžimai yra rezultatas klaidos, kai tiesos apibrėžimas painiojamas su teisingumo kriterijumi — tai tam tikras tikslo ir priemonių jam pasiekti supainiojimas (nors vis tiek ne visada tą tikslą pasiekia).

Tiesa savo esme yra intelekto ir tikrovės atitikimas. Ir nors ji iš esmės (formaliai) glūdi protuose, ji randa pagrindą daiktuose. Iš čia kyla svarbiausias jos skirstymas: į loginę (epistemine) tiesą ir būties (metafizinę bei ontinę) tiesą.

Kadangi Akvinietis buvo labiau metafizikas nei logikas, jis akcentuoja metafizinę tiesą. Tyrinėjimo dėmesio sutelkimas į esybes kaip tiesos nešėjas atvėrė žmonijai perspektyvą, kurioje tiesa laikoma universalios esybės savybe (nes esybė, susijusi su intelektu, ir yra tiesa). *Ens et verum convertuntur* — esybė ir tiesa yra tarpusavyje pakeičiamos, kaip apibrėžė Tomas.

Iš šios formuluotės ir iš Akviniečio atrasto esybių pliuralizmo, rodančio pasaulį kaip tarpusavyje susijusių, konkrečių ir individualių

esybių sistemą, iš karto išplaukia tiesų daugialypiškumo faktas. Tuo tarpu **vienas daiktas atitinka lygiai vieną tiesą**.

Tai iš esmės skiriasi nuo monistinio idealizmo, kuris pripažįsta vienos esybės ir kartu vienos tiesos egzistavimą, ir nuo reliatyvizmo, taip pat siejamo su idealizmu, kuris pripažįsta daugybę tiesų apie vieną fiksuotą dalyką, todėl neigia objektyvią tiesą.

Idealistinės filosofijos įvairios ir prieštaringos atmainos „blaškosi“ tarp tiesos egzistavimo (arba pažinimo) neigimo ir žmogaus pripažinimo gebančiu suvokti tiesą visoje jos pilnatvėje, tuo tarpu realistinė filosofija, remdamasi patirtimi, laikosi pozicijos, kad **žmogaus pažinimas yra aprehensyvus**, taigi žmogus nepajėgus suvokti tiesos visame jos turtingume. Ši bejėgiškumą lemia tiek aspektų, kuriais galima nagrinėti konkretų daiktą, gausa, tiek žmogaus nesugebėjimas net vienu, pasirinktu aspektu suvokti visą „tiesos krūvį“, esantį konkrečioje esybėje. Tačiau tai neprieštarauja tiesos absoliutizmui ir nereiškia, kad tiesos nepažįstame. Tačiau pabrėžkime, kad realistinė filosofija pripažįsta natūralius žmogiškojo pažinimo ribotumus, kylančius tiek iš pasaulio sudėtingumo, tiek iš mūsų prigimties sąlygų. **Realizmas stovi tarp dviejų su idealizmu siejamų klaidų: arba „aš žinau viską“, arba „aš nežinau nieko“.**

Šios dvi kraštutinės klaidos paradoksaliai dažnai viena kitą sustiprina: jei pernelyg optimistiškai prisiimame gebėjimą žinoti visą tiesą, tą akimirka, kai tampa pernelyg akivaizdu, kad vis dėlto jos nežinojome, patenkame į antrą kraštutinumą — imame neigti viską, ką mums sako sveikas protas ir kasdienė patirtis.

Taigi **idealizmas pažinimo srityje imituoja tai, kas etinėje srityje siejama su Liuciferio nuodėme**: jis bandė pakilti iš puikybės, kad vėliau kristų iš nevilties. Čia matoma analogija tarp puikybės ir idealizmo, taip pat yra aiški analogija tarp nuolankumo ir realizmo, nes nuolankumas yra ne kas kita, kaip statymas ant tiesos pamato, atsižvelgimas į ją.

Taigi reikia nuolat pabrėžti, kad klasikiniu būdu suprantama **tiesa yra susijusi su pažintiniu realizmu**. Kiti apibrėžimai visada veda į idealizmą ir reliatyvizmą. Tačiau idealizmas yra klaida, o iš tikrųjų — didelis nesusipratimas. Ir tai nepaisant to, kad jį palaikė ir iš tiesų

jo pradininkais buvo daugybė be kita ko žymių mąstytojų⁶⁷. Verta prisiminti, kad kasdieniame gyvenime kiekvienas filosofas idealistas yra realistas. Juk būtų neįmanoma ilgai išgyventi nuosekliai laikantis idealistinės pozicijos.

Be to, **realizmas, t. y. atvirumas tai tiesai, kuri glūdi esybėse, atveria mus Dievui, Aukščiausiajai Tiesai.** Juk esybės mus sieja su jų priežastimi. Tokiu būdu pastebime, kad tiesos kupino pasaulio šaknys yra pats Dievas, o pasaulis yra racionalus, nes jį sukūrė Kūrėjas, kuris pats yra Tiesa ir kuris tiesą sutalpino konkrečiose esybėse — tiesos nešėjose.

Trumpai priminsime, kas nutinka, kai tai pamirštama. Tad kokios yra nukrypimo nuo klasikinio tiesos apibrėžimo pasekmės?

Mūsų laikais gyvenančių žmonių⁶⁸ protai yra persmelkti visuotinai, nors ir skirtingu laipsniu, dviem labai pavojingais užkratais: kognityviniu nihilizmu (skelbiančiu, kad objektyvios tiesos nėra) ir reliatyvizmu (teigiančiu, kad kiekvienas turi savo subjektyvią tiesą).

Taip pat nesunku suprasti, kad tokia padėtis anksčiau ar vėliau turi vesti — visiškai priešingai, nei mums bando įteigti šiuolaikinis pasaulis — į pavergimą. Kadangi visos „tiesos“ yra vienodai teisingos ir kartu dažnai visiškai prieštaringos, galiausiai kas nors stipresnis primeta savo „tiesos“ versiją kitiems. Tai puikiai rodo ypač praėjusio šimtmečio istorinė patirtis.

Visų pirma, nebūti atviram tiesai — tam, kas racionalu — reiškia būti atviram absurdui. **Absurdo įvairiomis jo formomis ir apraiškomis leidimas yra būdinga įvairių idealistinės filosofijos kryptių nuostata.**

Galiausiai, atsisakyti tinkamo tiesos supratimo reiškia išmesti iš racionalaus diskurso patį racionalumo pagrindą, kuris yra Dievas. Taip mes atsiveriame ateizmui.

Žymus tomistas tėvas Reginaldas Garrigou-Lagrange'as OP sakydavo, kad niekas taip neparodo dorybės vertės, kaip jos trūkumas. Tiesos nesilaikymas ir dėl to įvykęs kritimas į absurda, taip pat į totali-

⁶⁷ Žr. sekančią serijos *Iš meilės tiesai* brošiūrą.

⁶⁸ Ypač ten, kas labai netiksliai vadinama Vakaraais.

tarizmo vergiją ir galiausiai žmonijos nuopuolis į ateizmą labai aiškiai rodo, kaip svarbu žmogui nuolankiai ir su pasitikėjimu (tai nereiškia naiviai) priglusti prie tiesos, kurią perskaitome mus supančiose esybėse.

Jei nuolat būsimė atviri būčiai ir joje glūdinčiai tiesai, mūsų gyvenime pamažu išsipildys Evangelijos žodžiai: „Jūs pažinsite tiesą, ir tiesa padarys jus laisvus“ (Jn 8, 32), ir taip, bendradarbiaudami su malone, pagaliau pažinsime atsakymą į šio leidinio pradžioje cituotą Poncijaus Piloto klausimą apie tiesos prigimtį, į kurią Kristus kitu metu atsakė: „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas“ (Jn 14, 6).

www.militia-immaculatae.org

Fondas *Militia Immaculatae* tęsia šv. Maksimilijono Kolbės idealą. Leidžia ir platina knygas, brošiūras, žurnalus, lankstinukus apie Nekaltai Pradėtąją.

Visa širdimi trokštame dirbti pagal šv. Maksimilijono nurodymus, kad išplėstume Nekaltosios garbę, kad Ji būtų visur žinoma ir mylima.

Norintieji prisidėti prie mūsų apaštalavimo, gali rašyti
el. pašto adresu:

info@militia-immaculatae.org

Galite paremti Fondo veiklą pervesdami auką:

Fundacja Militia Immaculatae

ul. Garncarska 34
04-886 Warszawa, Lenkija

Bank BNP Paribas S.A.

Sąskaita EUR: **PL 46 1750 0012 0000 0000 4104 5019**

Code SWIFT: **PPABPLPK**

Militia Immaculatae
www.militia-immaculatae.org